

Identifying Key Priorities for Promoting Reading Culture in Generation Z: An Analysis of Family and School Dimensions Using the Fuzzy Delphi Method (A Case Study of Upper Secondary Teachers in Tehran)

Ebrahim Kafshdar Toosi¹, Mehran Samadi^{2*}, Hatef Pourrashidi Alibigloo³

1. Department of Communication Science, Ara.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran

2. Department of Communication Science, Ta.C. Islamic Azad University, Tabriz, Iran

3. Department of Communication, Faculty of Social Science, University of Religions and Denominations, Qom, Iran

ABSTRACT

Received: 08 Sep 2025

Accepted: 20 Dec 2025

First Available: 22 Dec 2025

Final Publication: 22 Jun 2026

Keywords

Reading culture; Generation Z;
Family; School; Fuzzy Delphi
method

This study aims to identify and prioritize key strategies for enhancing reading culture among Generation Z, with a focus on the roles of family and school. A mixed qualitative–quantitative design was employed. In the first phase, qualitative thematic analysis was conducted based on semi-structured interviews with lower secondary school students in Mashhad, selected through purposive sampling to reflect diverse reading behaviors. The extracted indicators were then examined in the second phase using the Fuzzy Delphi method. A panel of experts in education and cultural affairs participated in two Delphi rounds to validate and refine the indicators. Fuzzy mean values, defuzzification procedures, and Friedman ranking were applied to determine final priorities. Friedman test results revealed statistically significant differences among the prioritized strategies in both family and school dimensions. At the family level, early reading socialization and systematic regulation of digital media use achieved the highest ranks. At the school level, employing specialized teachers, allocating formal time for free reading, and establishing reading-oriented incentive systems were identified as top priorities. The Fuzzy Delphi results confirmed expert consensus on the complementary and interdependent roles of family and school in promoting reading culture. The findings indicate that enhancing reading culture among Generation Z requires sustained, institution-based interventions that integrate family and school efforts rather than relying on short-term or isolated initiatives.

How to cite:

Kafshdar Toosi, E., Samadi, M., & Pourrashidi Alibigloo, H. (2026). Identifying Key Priorities for Enhancing Reading Culture among Generation Z: An Analysis of Family and School Dimensions Using the Fuzzy Delphi Method (A Case Study of Secondary School Students in Mashhad). *Study and Innovation in Education and Development*, 6(2), 1-17.

* Corresponding Author:

Dr. Mehran Samadi

E-mail: mehransamadi@iau.ac.ir

© 2026 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Reading culture has long been recognized as a fundamental pillar of cultural development, educational quality, and social capital formation. In contemporary societies, however, rapid technological change, the expansion of digital media, and shifts in generational characteristics have profoundly transformed reading practices. Generation Z, often described as digital natives, has grown up in an environment dominated by smartphones, social media, and algorithm-driven content flows. As a result, traditional patterns of sustained, deep reading are increasingly challenged by fragmented attention, preference for visual and short-form content, and continuous online connectivity. These transformations have raised serious concerns among educators, policymakers, and cultural researchers regarding the future of reading culture among adolescents (1, 4).

Recent international studies suggest that Generation Z is not indifferent to reading per se, but rather engages with texts in new ways and through alternative platforms. Research on information beliefs and media consumption patterns shows that this generation evaluates information credibility differently, relying more on peer endorsement, social validation, and digital visibility than on traditional institutional authority (2). At the same time, studies focusing on reading strategies indicate that when appropriate pedagogical and motivational conditions are provided, Generation Z learners are capable of engaging meaningfully with texts, including printed books (5). These findings highlight the need to move beyond deficit-based narratives and instead identify context-sensitive strategies that resonate with the lived experiences of this generation.

In the Iranian context, generational change is further shaped by specific cultural, social, and familial dynamics. Research on Generation Z in Iran points to a form of generational disjunction, characterized by differences in values, identity construction, and cultural consumption between adolescents and previous generations (7, 8). This disjunction is also reflected in reading habits, as adolescents increasingly compete between books and digital media within both family and school environments. Empirical studies conducted in urban settings such as Mashhad show that social networks and digital platforms play a significant role in shaping adolescents' cultural identities, often at the expense of sustained engagement with reading (9).

Despite these challenges, the literature consistently emphasizes the enduring importance of family and school as the two most influential institutions in shaping adolescents' cultural behaviors. Family factors such as parental modeling, early exposure

to books, and regulation of digital media use have been shown to exert a strong influence on children's reading habits (1, 10). Similarly, school-related factors—including teacher quality, curriculum design, and the availability of structured time for reading—play a decisive role in either fostering or undermining students' motivation to read (3, 11). However, while many studies identify relevant factors, fewer have systematically prioritized these factors to determine which interventions are most critical and should be addressed first.

Methodologically, cultural phenomena such as reading culture are inherently complex, multidimensional, and characterized by uncertainty. As such, mixed-method approaches are particularly suitable for capturing both the depth of lived experience and the breadth of expert consensus. Qualitative methods enable the exploration of meanings, perceptions, and contextual nuances, while consensus-based quantitative techniques such as the Fuzzy Delphi method allow for the validation and prioritization of indicators under conditions of ambiguity and subjective judgment (6, 14). Against this backdrop, the present study seeks to address an important gap in the literature by identifying and prioritizing key strategies for enhancing reading culture among Generation Z, with a specific focus on the roles of family and school.

METHODS AND MATERIALS

This study employed a mixed qualitative–quantitative research design. In the first phase, a qualitative thematic analysis was conducted to explore the lived experiences and perceptions of lower secondary school students regarding reading culture. Participants were selected purposively to ensure variation in reading behavior, including both frequent readers and non-readers, from public and private schools in the city of Mashhad. Data were collected through semi-structured interviews, transcribed verbatim, and analyzed using a systematic coding process that included open, axial, and selective coding. This phase resulted in the identification of basic themes and organizing themes related to reading culture, particularly within family and school contexts.

In the second phase, the Fuzzy Delphi method was used to validate and prioritize the indicators extracted from the qualitative analysis. A panel of experts consisting of university faculty members, cultural administrators, and experienced teachers participated in two rounds of Delphi consultation. A Fuzzy Delphi questionnaire was designed based on the initial set of indicators and employed a five-level linguistic scale represented by triangular fuzzy numbers. Expert responses were aggregated to calculate fuzzy means and defuzzified values. Indicators that failed to meet the predefined consensus threshold were

eliminated after the first round. In the second round, revised questionnaires incorporating feedback and preliminary rankings were distributed, and final consensus was assessed using measures of dispersion and agreement. Data processing and analysis were conducted using spreadsheet software and numerical computation tools.

FINDINGS

The qualitative phase yielded two major organizing themes that structure the reading culture of Generation Z students: the role of the family and the role of the school and educational system. Within the family domain, key themes included parental modeling of reading behavior, early exposure to books through storytelling, regulation of smartphone use, encouragement of reflective reading practices, and the creation of shared reading experiences. Within the school domain, themes encompassed teacher expertise and reading orientation, the allocation of formal time for free reading, recognition of reading-oriented students, instructional practices focused on reading skills, and the balance between curricular load and opportunities for independent reading.

Results of the Fuzzy Delphi analysis demonstrated clear prioritization among the identified indicators. At the family level, strategies related to early childhood reading, such as reading aloud to children from birth and managing access to digital devices, received the highest defuzzified scores and rankings. Interactive practices, including asking students to summarize books for parents and engaging them in cultural reading centers, occupied mid-level priorities. Financial and resource-based measures, such as allocating household budgets for book purchases, ranked lower, indicating that behavioral and relational factors were perceived as more influential than purely economic ones.

At the school level, the highest-ranked indicators emphasized structural and human-resource dimensions. Employing specialized and reading-oriented teachers, particularly in language and literature subjects, emerged as the top priority. This was followed by the institutionalization of free reading time within the official school schedule and the symbolic recognition of students who actively engage in reading and cultural discussion. Programmatic activities such as group reading sessions, reading-based assignments, and reading competitions occupied intermediate ranks, while event-based initiatives like library visits and author meetings were ranked lower. Overall, the final set of prioritized indicators reflected a balanced distribution between family-based and school-based interventions, underscoring the complementary roles of these two institutions.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings of this study demonstrate that enhancing reading culture among Generation Z requires a holistic and integrated approach that simultaneously addresses family and school environments. The prioritization of early parental involvement highlights the foundational role of family in shaping reading-related attitudes and habits before formal schooling begins. Early exposure to books within emotionally supportive contexts appears to function as a long-term protective factor against the displacement of reading by digital media. The high priority assigned to regulating smartphone use further reflects widespread concern regarding the cognitive and motivational consequences of unstructured digital consumption.

At the institutional level, the prominence of teacher expertise and the formal allocation of reading time signal the importance of structural reform within schools. Reading culture cannot be sustainably promoted through occasional events or extracurricular activities alone; rather, it must be embedded within the everyday routines, values, and pedagogical practices of educational institutions. Teachers who model reading behaviors and possess the skills to teach reading as a meaningful, reflective practice play a decisive role in legitimizing reading as a valued cultural activity.

The combined pattern of results suggests that policies aimed at fostering reading culture among Generation Z should prioritize deep, long-term, and relational interventions over superficial or short-term programs. Family-based strategies that emphasize modeling, interaction, and early engagement should be aligned with school-based reforms that focus on teacher development, curriculum flexibility, and institutional recognition of reading. Such alignment can create a coherent cultural ecosystem in which reading becomes both socially valued and personally meaningful for adolescents.

In conclusion, this study provides a prioritized framework for enhancing reading culture among Generation Z students, grounded in qualitative insights and expert consensus. By identifying the most influential family and school strategies, the findings offer practical guidance for educators, policymakers, and cultural planners seeking to design evidence-informed interventions. More broadly, the study underscores that the future of reading culture depends not on resisting generational change, but on understanding and engaging with it in ways that honor both tradition and transformation.

تعیین اولویت‌های کلیدی ارتقای فرهنگ مطالعه در نسل زد: تحلیل ابعاد خانواده و مدرسه با استفاده از روش دلفی فازی (مطالعه موردی دبیران دوره دوم متوسطه شهر تهران)

ابراهیم کفشدار طوسی^۱، مهران صمدی^{۲*}، هاتف پوررشیدی علی بیگلر^۳

۱. گروه ارتباطات، واحد بین الملل ارس، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

۲. گروه علوم ارتباطات، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

۳. گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹

تاریخ چاپ اولیه: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

تاریخ چاپ نهایی: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها

فرهنگ مطالعه؛ نسل زد؛

خانواده؛ مدرسه؛ دلفی فازی

هدف این پژوهش شناسایی و اولویت‌بندی راهبردهای کلیدی ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد با تمرکز بر نقش خانواده و مدرسه است. پژوهش حاضر با رویکرد ترکیبی کیفی-کمی انجام شد. در مرحله نخست، از تحلیل مضمون کیفی برای استخراج شاخص‌های مرتبط با فرهنگ مطالعه بر اساس مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد استفاده شد. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و با در نظر گرفتن تنوع در سطح مطالعه انجام گرفت. در مرحله دوم، شاخص‌های استخراج‌شده با بهره‌گیری از روش دلفی فازی و مشارکت خبرگان حوزه آموزش و فرهنگ در دو دور اعتبارسنجی و پالایش شدند. برای تحلیل داده‌ها از محاسبه میانگین‌های فازی، فازی‌زدایی و آزمون فریدمن به‌منظور اولویت‌بندی نهایی شاخص‌ها استفاده شد. نتایج آزمون فریدمن نشان داد که تفاوت معناداری میان اولویت‌های راهبردهای پیشنهادی در هر دو بعد خانواده و مدرسه وجود دارد. در بعد خانواده، راهبردهای مرتبط با اجتماعی‌شدن زودهنگام مطالعه و مدیریت مصرف رسانه‌های دیجیتال بالاترین اولویت را کسب کردند. در بعد مدرسه، به‌کارگیری معلمان متخصص، اختصاص زمان رسمی برای مطالعه آزاد و ایجاد نظام‌های انگیزشی مطالعه‌محور در صدر اولویت‌ها قرار گرفتند. نتایج دلفی فازی نیز اجماع خبرگان را بر نقش مکمل و هم‌افزای خانواده و مدرسه در ارتقاء فرهنگ مطالعه تأیید کرد. یافته‌ها نشان می‌دهد که ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد مستلزم مداخلات عمیق، پایدار و نهادی است که به‌طور هم‌زمان خانواده و مدرسه را درگیر کند و از اقدامات مقطعی فراتر رود.

شیوه ارجاع‌دهی:

کفشدار طوسی، ابراهیم، صمدی، مهران، و پوررشیدی علی بیگلر. (۱۴۰۵). تعیین اولویت‌های کلیدی ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد: تحلیل ابعاد خانواده و مدرسه با استفاده از روش دلفی فازی (مطالعه موردی دانش‌آموزان متوسطه مشهد). پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۶(۲)، ۱-۱۷.

نویسنده مسئول:

دکتر مهران صمدی

پست الکترونیکی: mehransamadi@iau.ac.ir

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

در دهه‌های اخیر، مفهوم «فرهنگ مطالعه» به‌عنوان یکی از شاخص‌های کلیدی توسعه فرهنگی، اجتماعی و انسانی جوامع، بیش از پیش مورد توجه پژوهشگران حوزه‌های آموزش، ارتباطات و مطالعات فرهنگی قرار گرفته است. فرهنگ مطالعه صرفاً به میزان خواندن کتاب محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از نگرش‌ها، عادت‌ها، انگیزش‌ها، مهارت‌ها و زمینه‌های نهادی و خانوادگی را دربرمی‌گیرد که افراد را به خواندن مستمر، هدفمند و معنادار سوق می‌دهد. در این میان، تغییرات نسلی و تحولات عمیق فناوری، به‌ویژه گسترش رسانه‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، الگوهای سنتی مطالعه را دستخوش دگرگونی‌های اساسی کرده و ضرورت بازاندیشی در سیاست‌ها و راهبردهای ترویج مطالعه را دوچندان ساخته است (1, 2).

نسل زد، که به‌طور تقریبی متولدین اواخر دهه ۱۹۹۰ تا اوایل دهه ۲۰۱۰ را دربرمی‌گیرد، نخستین نسلی است که از بدو کودکی در معرض فناوری‌های دیجیتال، اینترنت پرسرعت و رسانه‌های تعاملی قرار داشته و به همین دلیل اغلب با عنوان «بومیان دیجیتال» شناخته می‌شود. ویژگی‌های شناختی، رفتاری و فرهنگی این نسل، از جمله ترجیح محتوای چندرسانه‌ای، سرعت بالای پردازش اطلاعات، تعامل محوری و کاهش تمرکز طولانی‌مدت، تأثیر مستقیمی بر شیوه‌های یادگیری و مطالعه آنان گذاشته است (3, 4). مطالعات تطبیقی نشان می‌دهد که الگوی مصرف رسانه‌ای نسل زد تفاوت معناداری با نسل‌های پیشین دارد و این تفاوت‌ها به کاهش نسبی مطالعه عمیق متون چاپی و افزایش گرایش به خوانش‌های کوتاه، سطحی و پراکنده در فضای دیجیتال انجامیده است (1, 4).

بااین‌حال، پژوهش‌های جدیدتر تأکید می‌کنند که مسئله اصلی نه «بی‌میلی مطلق» نسل زد به مطالعه، بلکه «تغییر شکل و بستر مطالعه» است. این نسل همچنان به خواندن علاقه‌مند است، اما قالب‌ها، موضوعات و کانال‌های دسترسی به متن برای آن‌ها دگرگون شده است (2, 5). پدیده‌هایی نظیر BookTok در شبکه اجتماعی تیک‌تاک نشان می‌دهد که حتی در بسترهای دیجیتال نیز می‌توان موج‌های قدرتمندی از علاقه به کتاب و مطالعه در میان نسل زد ایجاد کرد، مشروط بر آنکه زبان، روایت و سازوکارهای ارتباطی متناسب با زیست‌جهان آنان به کار گرفته شود (6). از این منظر، تمرکز بر سیاست‌های سلبی یا نگاه نوستالژیک به الگوهای مطالعه گذشته، نه تنها کارآمد نیست، بلکه می‌تواند شکاف نسلی در حوزه فرهنگ مطالعه را تعمیق کند.

در بستر ایران، مطالعه نسل زد علاوه بر تحولات جهانی، تحت تأثیر شرایط فرهنگی، اجتماعی و خانوادگی خاص قرار دارد. پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهد که فرایند شکل‌گیری هویت نسل زد ایرانی با نوعی «گسست نسلی» همراه است که در آن، ارزش‌ها، سبک زندگی و الگوهای مصرف فرهنگی این نسل فاصله معناداری با نسل‌های پیشین پیدا کرده است (7, 8). این گسست نسلی، خود را در حوزه مطالعه نیز نشان می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که کتاب و خواندن لزوماً جایگاه محوری نسل‌های قبل را در زندگی روزمره نوجوانان امروز ندارد و در رقابت با شبکه‌های اجتماعی، بازی‌های دیجیتال و محتوای تصویری قرار گرفته است (9).

با وجود این چالش‌ها، شواهد پژوهشی حاکی از آن است که خانواده و مدرسه همچنان دو نهاد تعیین‌کننده در شکل‌دهی به نگرش و عادت‌های مطالعاتی نسل زد به شمار می‌روند. خانواده به‌عنوان نخستین محیط اجتماعی‌شدن فرهنگی، نقشی اساسی در انتقال ارزش مطالعه، ایجاد الگوهای رفتاری و مدیریت مصرف رسانه‌ای فرزندان دارد. مطالعات مختلف نشان داده‌اند که رفتار مطالعاتی والدین، شیوه تعامل آنان با کتاب، و نحوه هدایت فرزندان در استفاده از رسانه‌های دیجیتال، تأثیر مستقیمی بر شکل‌گیری عادت مطالعه در نوجوانان دارد (1, 10). در این چارچوب، خانواده نه تنها به‌عنوان منبع حمایت عاطفی و اقتصادی، بلکه به‌مثابه کنشگری فعال در مهندسی محیط فرهنگی کودک و نوجوان ایفای نقش می‌کند.

در کنار خانواده، مدرسه و نظام آموزشی به‌عنوان نهاد رسمی یادگیری، ظرفیت بالایی برای نهادینه‌سازی فرهنگ مطالعه دارد. کیفیت برنامه درسی، میزان توجه به مهارت‌های خواندن و نوشتن، نقش معلمان به‌عنوان الگوهای فرهنگی، و فراهم‌سازی فضاها و زمان‌های رسمی برای مطالعه آزاد، همگی از عوامل مؤثر بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به کتاب و خواندن محسوب می‌شوند (5, 11). با این حال، انتقادهای متعددی به ساختار آموزشی موجود وارد شده است؛ از جمله غلبه رویکرد آزمون‌محور، حجم بالای محتوای درسی و کم‌توجهی به لذت و معنا در فرایند مطالعه که می‌تواند انگیزش درونی دانش‌آموزان را تضعیف کند (3, 12).

از منظر جامعه‌شناختی و فرهنگی، مطالعه نسل زد را نمی‌توان مستقل از زمینه‌های کلان فرهنگی و رسانه‌ای تحلیل کرد. رسانه‌های اجتماعی، سبک‌های جدید ارتباطی و حتی تحولات اقتصادی، به‌طور غیرمستقیم بر جایگاه مطالعه در سبب مصرف فرهنگی نوجوانان اثر می‌گذارند. برای مثال، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که نوع مواجهه نسل زد با اطلاعات، بیش از آنکه مبتنی بر اعتماد نهادی به منابع رسمی باشد، بر پایه ارزیابی‌های شخصی، توصیه همسالان و اعتبار اجتماعی محتوا در فضای دیجیتال شکل می‌گیرد (2, 13). این ویژگی، ضرورت بازتعریف نقش نهادهای رسمی مانند مدرسه و خانواده را در هدایت خوانش انتقادی و عمیق برجسته می‌سازد.

در عین حال، مطالعات فرهنگی اخیر بر این نکته تأکید دارند که نمی‌توان نسل زد را نسلی «ضدکتاب» یا «ضدفرهنگ مطالعه» تلقی کرد. بلکه این نسل، در صورت فراهم‌شدن شرایط مناسب، می‌تواند الگوهای جدیدی از خواندن، معناپردازی و مشارکت فرهنگی را شکل دهد (6, 11). مسئله اصلی، شناسایی اولویت‌های واقعی و مؤثر در ارتقاء فرهنگ مطالعه است؛ اولویت‌هایی که از دل تجربه زیسته نوجوانان، دیدگاه خبرگان و واقعیت‌های نهادی خانواده و مدرسه استخراج شده باشند.

در این راستا، استفاده از رویکردهای روش‌شناختی ترکیبی می‌تواند تصویر دقیق‌تر و جامع‌تری از مسئله ارائه دهد. روش‌های کیفی امکان فهم عمیق معانی، نگرش‌ها و تجربه‌های ذهنی نسل زد را فراهم می‌کنند و در مقابل، روش‌های کمی و اجماعی مانند دلفی فازی، ابزار مناسبی برای اعتبارسنجی، پالایش و اولویت‌بندی شاخص‌ها بر اساس نظر خبرگان به شمار می‌روند. به‌ویژه در حوزه پدیده‌های فرهنگی پیچیده، که با ابهام، چندبعدی‌بودن و وابستگی به زمینه همراه‌اند، رویکرد دلفی فازی می‌تواند عدم قطعیت قضاوت‌های انسانی را به‌صورت نظام‌مند مدیریت کند و به تصمیم‌سازی‌های مبتنی بر اجماع یاری رساند (6, 14).

شهر مشهد به عنوان یکی از کلان‌شهرهای فرهنگی و مذهبی ایران، با جمعیت قابل توجه دانش‌آموزان و تنوع بالای مدارس دولتی و غیردولتی، بستری مناسب برای مطالعه فرهنگ مطالعه در نسل زد فراهم می‌کند. ویژگی‌های فرهنگی خاص این شهر، در کنار چالش‌ها و فرصت‌های مشترک با سایر کلان‌شهرهای کشور، امکان تعمیم‌پذیری محتاطانه یافته‌ها را نیز افزایش می‌دهد (9). بررسی مطالعه نسل زد در این بستر، می‌تواند تصویری واقع‌بینانه از نقش خانواده و مدرسه در شرایط معاصر ایران ارائه کند. بر این اساس، خلأ اصلی در ادبیات پژوهش آن است که اگرچه مطالعات متعددی به توصیف ویژگی‌های نسل زد و تغییرات الگوی مطالعه پرداخته‌اند، اما پژوهش‌های اندکی به صورت نظام‌مند به اولویت‌بندی راهبردهای ارتقاء فرهنگ مطالعه با تمرکز هم‌زمان بر دو نهاد کلیدی خانواده و مدرسه پرداخته‌اند، آن هم با استفاده از روش‌های اجماعی پیشرفته مانند دلفی فازی (1, 12). پاسخ به این خلأ، می‌تواند مبنایی علمی برای سیاست‌گذاری فرهنگی، برنامه‌ریزی آموزشی و مداخلات تربیتی هدفمند فراهم آورد. هدف این پژوهش تعیین و اولویت‌بندی اولویت‌های کلیدی ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد با تمرکز بر ابعاد خانواده و مدرسه، با استفاده از تحلیل کیفی و روش دلفی فازی در میان دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد ترکیبی کیفی-کمی طراحی و اجرا شد تا هم‌زمان امکان اکتشاف عمیق ابعاد پدیده فرهنگ مطالعه در نسل زد و دستیابی به اجماع خبرگان درباره اولویت‌ها فراهم شود. در مرحله نخست، از تحلیل مضمون کیفی برای شناسایی پیشایندها، مصادیق و پسایندهای فرهنگ مطالعه در بستر خانواده و مدرسه استفاده گردید و در مرحله دوم، روش دلفی فازی به منظور اعتبارسنجی و اولویت‌بندی شاخص‌های استخراج‌شده به کار رفت. این هم‌نشینی روش‌ها با ماهیت پیچیده و چندبعدی پدیده‌های فرهنگی سازگار است و امکان تلفیق دیدگاه‌های ذی‌نفعان و خبرگان را فراهم می‌آورد. جامعه آماری در بخش کیفی شامل دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهر مشهد در سال تحصیلی ۱۴۰۲ (حدود ۵۵ هزار نفر) و در بخش دلفی فازی شامل خبرگان حوزه آموزش و فرهنگ (حدود ۱۰۰ نفر) بود. در بخش کیفی، نمونه‌ای ۳۰ نفره از دانش‌آموزان مدارس دولتی و غیردولتی مشهد به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد که به صورت متوازن شامل ۱۵ دانش‌آموز با الگوی مطالعه بالا (بیش از ۱۰ کتاب در سال) و ۱۵ دانش‌آموز با الگوی مطالعه پایین (کمتر از ۲ کتاب در سال) بود تا تنوع تجربه‌ها و دیدگاه‌ها تضمین شود. در مرحله دلفی فازی، ۲۰ خبره شامل ۱۰ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های فردوسی مشهد و امام رضا (ع)، ۵ مدیر فرهنگی و ۵ معلم برتر بر اساس معیارهایی نظیر سابقه تدریس بیش از ۱۰ سال، انتشار آثار علمی مرتبط و تجربه اجرایی در حوزه ترویج مطالعه انتخاب شدند. فرآیند دلفی در دو دور اجرا شد و نرخ پاسخ‌دهی کامل در هر دو دور حاصل گردید که از حد استاندارد متعارف فراتر است.

در مرحله کیفی، داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با دانش‌آموزان گردآوری شد و پرسش‌ها بر تجربه‌های زیسته مطالعه، نقش خانواده، مدرسه و محیط اجتماعی متمرکز بود. خروجی تحلیل مضمون به استخراج مجموعه‌ای از شاخص‌ها انجامید که

مبنای طراحی ابزار کمی قرار گرفت. در مرحله دلفی فازی، پرسشنامه‌ای بر اساس ۴۰ شاخص استخراج شده تدوین شد که پاسخ‌دهی به آن بر مبنای طیف زبانی پنج‌درجه‌ای فازی صورت گرفت. این طیف شامل سطوح «بسیار کم»، «کم»، «متوسط»، «زیاد» و «بسیار زیاد» با اعداد فازی مثلثی متناظر بود تا عدم قطعیت و ابهام قضاوت‌های انسانی به‌درستی مدل‌سازی شود. روایی محتوایی ابزار با محاسبه شاخص روایی محتوا تأیید گردید و مقدار آن بالاتر از آستانه قابل قبول گزارش شد. همچنین روایی سازه از طریق نظرخواهی از پنج خبره مستقل بررسی و تأیید شد. پایایی ابزار با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به‌دست آمد که نشان‌دهنده انسجام درونی مطلوب پرسشنامه بود.

تحلیل داده‌ها در دو سطح کیفی و کمی انجام شد. در بخش کیفی، داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها با استفاده از فرایند کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند و مضامین نهایی مرتبط با فرهنگ مطالعه در ابعاد خانواده و مدرسه استخراج گردید. این مضامین به شاخص‌های عملیاتی تبدیل شدند. در بخش کمی، داده‌های دلفی فازی با استفاده از نرم‌افزارهای Excel و MATLAB پردازش شدند. در دور نخست دلفی، برای هر شاخص میانگین فازی به‌صورت $\tilde{A} = (l_i, m_i, u_i)$ $(\min(l_j), \frac{1}{n} \sum m_j, \max(u_j))$ محاسبه شد و سپس فازی‌زدایی با فرمول وزنی $CFN = \frac{l+4m+u}{6}$ انجام گرفت. بر این اساس، آستانه اجماع تعیین و شاخص‌هایی که امتیاز آن‌ها کمتر از حد تعیین شده بود حذف شدند. در دور دوم، پرسشنامه تعدیل شده همراه با بازخورد نتایج دور نخست برای خبرگان ارسال شد و اجماع نهایی با معیارهایی نظیر کاهش انحراف معیار و افزایش درصد موافقت ارزیابی گردید. در نهایت، شاخص‌های تأیید شده بر اساس مقادیر فازی‌زدایی شده رتبه‌بندی شدند و برای تعیین اولویت‌ها از آزمون‌های توصیفی شامل میانگین و انحراف استاندارد و نیز رتبه‌بندی فریدمن استفاده شد. این فرایند تحلیلی امکان دستیابی به مجموعه‌ای معتبر و اولویت‌بندی شده از شاخص‌های کلیدی ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد را فراهم ساخت.

یافته‌ها

به‌منظور تبیین ساختار مفهومی ارتقاء فرهنگ مطالعه در میان دانش‌آموزان دوره متوسطه، در مرحله نخست تحلیل مضمون کیفی، داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها کدگذاری و در قالب مضامین پایه و مضامین سازمان‌دهنده سامان‌دهی شد. جدول ۱، حاصل این فرایند تحلیلی است و نشان می‌دهد که ادراک‌ها و تجربه‌های دانش‌آموزان درباره مطالعه عمدتاً در دو حوزه کلان «خانواده» و «مدرسه» و نظام آموزشی قابل طبقه‌بندی است. این جدول، چارچوب مفهومی اولیه پژوهش را ترسیم می‌کند و مبنای ورود به مرحله دلفی فازی و اولویت‌بندی شاخص‌ها در مراحل بعدی قرار گرفته است.

جدول ۱. مضامین پایه و سازمان دهنده ارتقاء فرهنگ مطالعه در دانش آموزان

مضامین پایه	مضمون سازمان دهنده
والدین به عنوان الگوهای مستقیم، با مطالعه خود و قصه گویی، فرهنگ مطالعه را منتقل می کنند. ایجاد کتابخانه شخصی، هدیه دادن کتاب در مناسبت ها، تشویق کلامی و عملی به مطالعه. کنترل استفاده از تلفن همراه و جایگزینی آن با کتاب و داستان. برنامه ریزی خانوادگی برای مطالعه گروهی و بازدید از کتابخانه. اختصاص «زنگ مطالعه» در برنامه رسمی مدارس. تجهیز کتابخانه ها، استفاده از کتابدار متخصص، برگزاری مسابقات کتاب خوانی. استفاده از معلمان کتاب خوان و آموزش دیده در زمینه ترویج مطالعه. تدریس مهارت های مطالعه، خلاصه نویسی، نگارش مقاله و نقد کتاب. کاهش حجم کتب درسی برای ایجاد زمان مطالعه آزاد.	نقش کلیدی خانواده نقش مدرسه و نظام آموزشی

تحلیل محتوای جدول ۱ نشان می دهد که خانواده به عنوان نخستین و پایدارترین بستر اجتماعی شدن فرهنگی، نقش محوری در شکل گیری نگرش دانش آموزان نسبت به مطالعه ایفا می کند. الگو بودن والدین از طریق رفتار واقعی مطالعه، قصه گویی و گفت و گو درباره کتاب، به عنوان یکی از قوی ترین محرک های درونی دانش آموزان شناسایی شد. همچنین، اقدامات عملی نظیر ایجاد کتابخانه شخصی در خانه، هدیه دادن کتاب در مناسبت های مختلف و تشویق کلامی و رفتاری، موجب عادی سازی مطالعه در زندگی روزمره می شود. از سوی دیگر، مدیریت مصرف رسانه های دیجیتال به ویژه تلفن همراه و جایگزینی هدفمند آن با کتاب و داستان، به عنوان راهبردی کلیدی برای کاهش رقابت منفی فضای مجازی با کتاب مطرح گردید. برنامه ریزی خانوادگی برای مطالعه جمعی و بازدید از کتابخانه ها نیز به عنوان تجربه ای مشترک و معنادار، مطالعه را از فعالیتی فردی به کنشی اجتماعی و لذت بخش تبدیل می کند.

در بعد مدرسه و نظام آموزشی، یافته ها بیانگر آن است که ساختار رسمی آموزش می تواند نقش تسهیل گر یا بازدارنده در توسعه فرهنگ مطالعه داشته باشد. اختصاص زمان مشخص و رسمی برای مطالعه آزاد در برنامه هفتگی مدارس، به عنوان یکی از مطالبات اصلی دانش آموزان و معلمان مطرح شد. تجهیز کتابخانه های مدرسه، حضور کتابداران متخصص و برگزاری فعالیت های انگیزشی مانند مسابقات کتاب خوانی، زمینه دسترسی آسان و جذاب به کتاب را فراهم می کند. افزون بر این، نقش معلمان به عنوان کنشگران فرهنگی بسیار برجسته است؛ معلمان که خود اهل مطالعه هستند و آموزش های لازم در حوزه ترویج کتاب خوانی را دریافت کرده اند، تأثیر مستقیمی بر نگرش و رفتار مطالعه دانش آموزان دارند. تدریس مهارت های مطالعه، خلاصه نویسی، نگارش و نقد کتاب، مطالعه را از فعالیتی صرفاً تفنی به مهارتی کاربردی و مرتبط با موفقیت تحصیلی تبدیل می کند. در نهایت، کاهش حجم کتب درسی و ایجاد فضای زمانی برای مطالعه آزاد، به عنوان پیش شرط نهادی برای نهادینه سازی فرهنگ مطالعه در مدرسه شناسایی شد.

جدول ۲. نتایج آزمون فریدمن برای اولویت بندی گویه های مربوط به عامل «نقش خانواده»

گویه	میانگین (۱-۵)	میانگین رتبه
از بدو تولد برای کودکان وقت گذاشته شود و برای آنها کتاب خوانده شود	۴.۵۰	۶.۹۶
محدود کردن و نظام مند کردن دسترسی کودک به تلفن هوشمند از همان کودکی	۴.۳۶	۶.۶۴
از فرزندان خواسته شود کتاب مطالعه کرده و خلاصه آن را برای والدین تعریف کنند	۳.۹۰	۵.۵۸

۵.۱۰	۳.۶۷	عضو کردن کودک در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
۳.۲۱	۲.۹۴	تشویق کودک به مطالعه کتاب‌هایی که از روی آنها اقتباس کارتون‌ی یا سینمایی ساخته شده است
۳.۰۰	۲.۸۳	والدین ساعاتی در شبانه‌روز را به مطالعه اختصاص دهند
۲.۷۶	۲.۷۴	در سبد معیشتی خانواده ماهانه مبلغی برای خرید کتاب در نظر بگیرند
۲.۷۵	۲.۷۳	درخواست از بزرگ‌ترها که به جای هدایای دیگر، با مشورت شما یا خود نوجوان برایش کتاب هدیه بگیرند
۱۶۴۹.۵۷۸		مقدار آزمون فریدمن
۰.۰۰۰		سطح معناداری

گزارش نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که اختلاف معناداری میان اولویت گویه‌های مرتبط با نقش خانواده وجود دارد و آزمون فریدمن این تفاوت را با سطح معناداری کمتر از ۰.۰۰۱ تأیید می‌کند. بالاترین اولویت به اقدام «کتاب‌خواندن برای کودک از بدو تولد» اختصاص یافته است که بیانگر اهمیت شروع زودهنگام اجتماعی‌شدن مطالعه در بستر خانواده است. پس از آن، «نظام‌مند کردن دسترسی به تلفن هوشمند» و «درخواست ارائه خلاصه کتاب به والدین» در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند که بر نقش فعال و هدایت‌گر خانواده در مدیریت محیط رسانه‌ای و پیگیری فرایند مطالعه تأکید دارند. در مقابل، اقداماتی نظیر «در نظر گرفتن بودجه ماهانه خرید کتاب» و «هدیه‌دادن کتاب به جای سایر هدایا» اگرچه معنادارند، اما از نظر خبرگان اولویت پایین‌تری داشته‌اند که می‌تواند نشان‌دهنده تقدم رفتارهای تعاملی و الگووار بر اقدامات صرفاً حمایتی و مالی در ارتقاء فرهنگ مطالعه باشد.

جدول ۳. نتایج آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به عامل «نقش مدرسه و نظام آموزشی»

گوینه	میانگین (۱-۵)	میانگین رتبه
استفاده از دبیران متخصص در تدریس کتاب فارسی	۴.۶۱	۱۳.۴۸
در مدارس ساعتی به نام ساعت مطالعه آزاد در نظر گرفته شود	۴.۴۴	۱۲.۶۵
بها دادن به نوجوانانی که اهل مطالعه و بحث فرهنگی هستند در مدارس	۴.۳۵	۱۲.۲۰
برگزاری جلسات کتاب‌خوانی گروهی در مدارس و محلات	۴.۰۶	۱۰.۵۴
تشویق و ارتقاء معلمان و دبیران اهل مطالعه	۳.۸۴	۹.۵۵
پرهیز از سیاسی‌کردن فرهنگ مطالعه در مدارس	۳.۷۸	۹.۳۸
اهمیت دادن به دروس انشاء و قرائت فارسی در مدارس	۳.۷۹	۹.۲۵
تشویق دانش‌آموزان کتاب‌خوان	۳.۷۶	۹.۲۰
طراحی تکالیف مطالعه‌محور	۳.۶۶	۸.۶۱
برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی	۳.۵۹	۷.۹۳
کم کردن محتوای کتاب‌های درسی و مسئله‌محور کردن کتاب‌های آموزشی	۳.۵۱	۷.۶۶
تجهیز کتابخانه مدارس	۳.۱۳	۵.۸۳
اختصاص نمرات مستمر به تلاش مطالعاتی دانش‌آموزان	۳.۱۹	۵.۸۰
ایجاد رقابت در درست‌خوانی و روان‌خوانی متون غیردرسی	۳.۱۳	۵.۵۸
دیدار و گفت‌وگو با مؤلفان کتاب‌های نوجوانان	۲.۸۸	۴.۵۰
اردوی بازدید از کتابخانه‌ها	۲.۷۴	۳.۸۴
مقدار آزمون فریدمن		۲۴۹۹.۷۲۱
سطح معناداری		۰.۰۰۰

بر اساس نتایج جدول ۳، تفاوت معناداری در اولویت گویه‌های مربوط به نقش مدرسه و نظام آموزشی مشاهده می‌شود و آزمون فریدمن با سطح معناداری کمتر از ۰.۰۰۱ این تفاوت را تأیید می‌کند. بالاترین اولویت به «به‌کارگیری دبیران متخصص در تدریس کتاب فارسی» اختصاص یافته است که نشان‌دهنده نقش محوری کیفیت تدریس و تخصص معلم در شکل‌دهی نگرش مطالعه‌محور دانش‌آموزان است. «اختصاص ساعت مطالعه آزاد» و «بها دادن به نوجوانان اهل مطالعه» در رتبه‌های بعدی قرار دارند و بر اهمیت ایجاد ساختار رسمی و نظام انگیزشی در مدرسه تأکید می‌کنند. در مقابل، فعالیت‌هایی مانند «اردوی بازدید از کتابخانه‌ها» و «دیدار با مؤلفان» اگرچه در ترویج علاقه‌مندی مؤثرند، اما از منظر خبرگان اولویت پایین‌تری نسبت به اصلاحات ساختاری و فرایندی مدرسه داشته‌اند. این الگو نشان می‌دهد که سیاست‌های درون‌مدرسه‌ای پایدار و مبتنی بر برنامه درسی و منابع انسانی، اثرگذارتر از اقدامات مقطعی و رویدادمحور در ارتقاء فرهنگ مطالعه نسل زد ارزیابی شده‌اند.

پس از اجرای دو دور دلفی فازی، از مجموع ۴۰ شاخص اولیه استخراج‌شده از تحلیل مضمون کیفی، در پایان ۲۰ شاخص به آستانه اجماع خبرگان دست یافتند. شاخص‌های باقی‌مانده بر اساس مقدار عدد قطعی فازی (CFN) و رتبه‌بندی فریدمن، اولویت‌بندی شدند. این جدول تصویری جامع از مهم‌ترین اولویت‌های ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد با تمرکز بر دو بعد خانواده و مدرسه ارائه می‌دهد و مبنای اصلی تفسیر نهایی یافته‌ها به شمار می‌رود.

جدول ۴. نتایج نهایی دلفی فازی و اولویت‌بندی شاخص‌های ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد

ردیف	شاخص	بعد	مقدار CFN	رتبه نهایی
۱	کتاب‌خواندن والدین برای کودک از بدو تولد	خانواده	۴.۶۲	۱
۲	استفاده از دبیران متخصص در تدریس زبان و ادبیات فارسی	مدرسه	۴.۵۸	۲
۳	اختصاص ساعت مطالعه آزاد در برنامه رسمی مدارس	مدرسه	۴.۴۴	۳
۴	محدودسازی و نظام‌مند کردن دسترسی کودک به تلفن هوشمند	خانواده	۴.۳۹	۴
۵	بها دادن به نوجوانان اهل مطالعه در مدرسه	مدرسه	۴.۳۱	۵
۶	درخواست خلاصه‌گویی کتاب از فرزندان	خانواده	۴.۰۵	۶
۷	برگزاری جلسات کتاب‌خوانی گروهی در مدارس و محلات	مدرسه	۳.۹۸	۷
۸	تشویق و ارتقاء معلمان اهل مطالعه	مدرسه	۳.۹۲	۸
۹	برنامه‌ریزی خانوادگی برای مطالعه جمعی	خانواده	۳.۸۷	۹
۱۰	تدریس مهارت‌های مطالعه و خلاصه‌نویسی	مدرسه	۳.۸۱	۱۰
۱۱	عضو کردن کودک در کانون‌های فرهنگی و کتاب‌محور	خانواده	۳.۷۴	۱۱
۱۲	طراحی تکالیف مطالعه‌محور	مدرسه	۳.۶۹	۱۲
۱۳	تشویق دانش‌آموزان کتاب‌خوان	مدرسه	۳.۶۴	۱۳
۱۴	کاهش حجم محتوای کتاب‌های درسی	مدرسه	۳.۵۷	۱۴
۱۵	الگو بودن والدین از طریق اختصاص زمان روزانه به مطالعه	خانواده	۳.۴۸	۱۵
۱۶	برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی	مدرسه	۳.۴۲	۱۶
۱۷	ایجاد کتابخانه شخصی در منزل	خانواده	۳.۳۶	۱۷
۱۸	اختصاص بودجه ماهانه خانوار برای خرید کتاب	خانواده	۳.۲۸	۱۸
۱۹	دیدار دانش‌آموزان با نویسندگان کتاب نوجوان	مدرسه	۳.۱۲	۱۹
۲۰	بازدید گروهی از کتابخانه‌ها	مدرسه	۳.۰۵	۲۰

گزارش نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که شاخص‌های مرتبط با «شروع زودهنگام اجتماعی‌شدن مطالعه در خانواده» و «کیفیت نقش‌آفرینی مدرسه از طریق معلمان متخصص و ساختار رسمی مطالعه» بالاترین اولویت را از منظر خبرگان کسب کرده‌اند. تمرکز رتبه‌های نخست بر رفتارهای الگویی والدین و اصلاحات ساختاری در مدرسه بیانگر آن است که ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد بیش از آنکه متکی بر برنامه‌های مقطعی یا تشویق‌های بیرونی باشد، نیازمند مداخلات عمیق، پایدار و نهادی است. همچنین توزیع متوازن شاخص‌های خانواده و مدرسه در میان ۱۰ اولویت نخست نشان می‌دهد که هیچ‌یک از این دو نهاد به‌تنهایی قادر به ایجاد تغییر معنادار نیستند و تنها از طریق هم‌افزایی این دو بستر می‌توان زمینه نهادینه‌شدن فرهنگ مطالعه در نسل زد را فراهم کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد، پدیده‌ای چندبعدی و متأثر از تعامل هم‌زمان عوامل خانوادگی و مدرسه‌ای است و نمی‌توان آن را صرفاً به انگیزش فردی یا دسترسی به منابع مطالعاتی تقلیل داد. نتایج تحلیل مضمون کیفی نشان داد که تجربه زیسته دانش‌آموزان متوسطه شهر مشهد، مطالعه را در پیوندی عمیق با روابط خانوادگی، سبک تربیتی والدین و فضای عاطفی خانه معنا می‌کند. این یافته با مطالعاتی همسو است که تأکید دارند خانواده همچنان مهم‌ترین بستر انتقال سرمایه فرهنگی، از جمله عادت مطالعه، به نسل زد محسوب می‌شود (1, 10). در واقع، علی‌رغم نفوذ گسترده رسانه‌های دیجیتال، نقش خانواده نه‌تنها تضعیف نشده، بلکه به‌واسطه نیاز نسل زد به هدایت و چارچوب‌بندی مصرف رسانه‌ای، اهمیتی دوجندان یافته است.

بر اساس نتایج آزمون فریدمن در عامل «نقش خانواده»، بالاترین اولویت به «کتاب‌خواندن برای کودک از بدو تولد» اختصاص یافت. این نتیجه نشان می‌دهد که خبرگان، اجتماعی‌شدن زودهنگام مطالعه را به‌عنوان زیربنایی‌ترین راهبرد ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد تلقی می‌کنند. این یافته با دیدگاه‌هایی همسو است که بر شکل‌گیری نگرش‌های پایدار فرهنگی در سال‌های اولیه زندگی تأکید دارند و معتقدند عادت‌های خواندن، پیش از آنکه به آموزش رسمی وابسته باشند، در بستر تعاملات عاطفی و روزمره خانواده شکل می‌گیرند (5). همچنین، نتایج پژوهش حاضر با مطالعاتی که تفاوت‌های نسلی را ناشی از تغییر در الگوهای تربیتی و سبک زندگی خانواده‌ها می‌دانند، هم‌راستا است (7, 8).

اولویت بالای «نظام‌مند کردن دسترسی کودک به تلفن هوشمند از همان کودکی» بیانگر آن است که مدیریت مصرف رسانه‌های دیجیتال به‌عنوان یکی از چالش‌های اصلی فرهنگ مطالعه در نسل زد شناخته می‌شود. این یافته با پژوهش‌هایی همخوان است که نشان می‌دهند مصرف بی‌قاعده رسانه‌های دیجیتال، به کاهش تمرکز، سطحی‌شدن خوانش و افت علاقه به مطالعه عمیق منجر می‌شود (2, 4). در عین حال، نتایج حاضر مؤید این نکته است که رویکردهای محدودکننده صرف، بدون جایگزینی معنادار، اثربخشی محدودی دارند؛ بلکه آنچه اهمیت دارد، هدایت تدریجی کودک به سمت تجربه‌های مثبت و لذت‌بخش مطالعه در کنار مدیریت هوشمندانه فناوری است (1).

رتبه‌های میانی گویه‌هایی مانند «درخواست خلاصه‌گویی کتاب برای والدین» و «عضویت در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» نشان می‌دهد که تعامل فعال والد-فرزند و قرارگرفتن کودک در شبکه‌های فرهنگی مکمل خانواده، نقش مهمی در تقویت فرهنگ مطالعه دارد. این یافته با پژوهش‌هایی همسو است که بر نقش گفت‌وگو، بازتاب و تعامل اجتماعی در تثبیت رفتارهای فرهنگی تأکید دارند (10). در مقابل، اولویت پایین‌تر گویه‌هایی نظیر «در نظر گرفتن بودجه ماهانه خرید کتاب» نشان می‌دهد که از منظر خبرگان، عوامل اقتصادی اگرچه مهم‌اند، اما بدون پیوند با رفتار الگویی و تعامل عاطفی، تأثیر محدودی بر نهادینه‌شدن مطالعه دارند؛ نتیجه‌ای که با یافته‌های مطالعات فرهنگی نسل زد همخوانی دارد (13).

در بعد «نقش مدرسه و نظام آموزشی»، نتایج آزمون فریدمن نشان داد که «استفاده از دبیران متخصص در تدریس کتاب فارسی» بالاترین اولویت را دارد. این یافته بیانگر آن است که کیفیت منابع انسانی در مدرسه، به‌ویژه معلمان، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی نگرش مطالعه‌محور دانش‌آموزان ایفا می‌کند. این نتیجه با پژوهش‌هایی همسو است که معلم را نه فقط انتقال‌دهنده محتوا، بلکه الگوی فرهنگی و مرجع معنابخش مطالعه معرفی می‌کنند (3، 11). در نظام‌های آموزشی‌ای که معلمان خود اهل مطالعه نیستند یا آموزش تخصصی در زمینه ترویج خواندن ندیده‌اند، تلاش‌های ساختاری برای توسعه فرهنگ مطالعه غالباً به نتایج سطحی و کوتاه‌مدت محدود می‌شود.

اولویت بالای «اختصاص ساعت مطالعه آزاد در مدارس» نشان‌دهنده نارضایتی ضمنی از غلبه رویکرد آزمون‌محور و تراکم محتوای درسی است. این یافته با مطالعاتی همسو است که تأکید دارند فشار آموزشی و تمرکز افراطی بر نمره، انگیزش درونی دانش‌آموزان برای مطالعه را تضعیف می‌کند و خواندن را به فعالیتی ابزاری و اضطراب‌آور بدل می‌سازد (3، 12). در مقابل، ایجاد زمان رسمی برای مطالعه آزاد می‌تواند مطالعه را به تجربه‌ای انتخابی، لذت‌بخش و هویت‌ساز تبدیل کند.

رتبه‌های بالای «بها دادن به نوجوانان اهل مطالعه» و «برگزاری جلسات کتاب‌خوانی گروهی» بیانگر اهمیت نظام‌های انگیزشی و اجتماعی در مدرسه است. این نتایج با پژوهش‌هایی همسو است که نشان می‌دهند نسل زد به‌شدت به بازخورد اجتماعی، دیده‌شدن و تعلق گروهی حساس است و فعالیت‌های جمعی می‌توانند مطالعه را از کنشی فردی به تجربه‌ای اجتماعی بدل کنند (2، 6). در این چارچوب، پدیده‌هایی مانند BookTok نمونه‌ای از ظرفیت شبکه‌های اجتماعی برای اجتماعی‌کردن مطالعه در میان نسل زد به شمار می‌روند (6).

در مقابل، پایین‌تر بودن اولویت اقداماتی نظیر «اردوی بازدید از کتابخانه‌ها» یا «دیدار با مؤلفان» نشان می‌دهد که خبرگان این اقدامات را مکمل، اما نه محوری می‌دانند. این یافته حاکی از آن است که بدون اصلاحات ساختاری در برنامه درسی، نقش معلم و فرهنگ مدرسه، فعالیت‌های رویدادمحور تأثیر پایداری بر فرهنگ مطالعه نخواهند داشت. این نتیجه با مطالعاتی همخوان است که بر لزوم نهادینه‌سازی فرهنگی به‌جای اتکای صرف بر برنامه‌های مقطعی تأکید دارند (1، 14).

در مجموع، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ارتقاء فرهنگ مطالعه در نسل زد نیازمند هم‌افزایی خانواده و مدرسه است. خانواده با ایجاد زیرساخت عاطفی، الگویی و نظارتی، و مدرسه با فراهم‌سازی ساختار رسمی، منابع انسانی متخصص و نظام‌های انگیزشی، دو بازوی مکمل این فرایند محسوب می‌شوند. این یافته با مطالعاتی همسو است که نسل زد را نسلی منعطف، اما حساس به کیفیت محیط‌های فرهنگی می‌دانند و تأکید دارند که سیاست‌های موفق در حوزه مطالعه باید مبتنی بر فهم زیست‌جهان این نسل طراحی شوند (4، 7).

با وجود تلاش برای طراحی پژوهشی جامع، این مطالعه با محدودیت‌هایی مواجه بوده است. نخست، تمرکز پژوهش بر دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد، امکان تعمیم کامل نتایج به سایر شهرها یا مناطق روستایی را محدود می‌کند. دوم، داده‌های کیفی بر اساس مصاحبه‌های خودگزارشی گردآوری شده‌اند که ممکن است تحت تأثیر سوگیری پاسخ‌دهندگان قرار گرفته باشند. سوم، روش دلفی فازی مبتنی بر نظر خبرگان است و هرچند اجماع حاصل شده، اما این نظرات همچنان بازتاب‌دهنده دیدگاه گروه خاصی از متخصصان محسوب می‌شود.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با گسترش دامنه جغرافیایی، به مقایسه بین‌شهری یا بین فرهنگی فرهنگ مطالعه نسل زد بپردازند. همچنین، استفاده از روش‌های طولی می‌تواند به بررسی پویایی تغییر عادات مطالعه در گذر زمان کمک کند. انجام مطالعات مداخله‌ای برای آزمون اثربخشی راهبردهای اولویت‌بندی شده در این پژوهش نیز می‌تواند شواهد تجربی ارزشمندی برای سیاست‌گذاری فرهنگی فراهم آورد.

بر اساس نتایج پژوهش، توصیه می‌شود خانواده‌ها بر الگوبودن رفتاری و مدیریت هوشمندانه مصرف رسانه‌ای فرزندان تمرکز کنند. در سطح مدرسه، بازنگری در نقش معلمان، برنامه درسی و اختصاص زمان رسمی برای مطالعه آزاد ضروری به نظر می‌رسد. سیاست‌گذاران آموزشی نیز می‌توانند با تقویت پیوند میان خانواده و مدرسه، زمینه نهادینه‌شدن فرهنگ مطالعه را به‌عنوان بخشی از سبک زندگی نسل زد فراهم سازند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

1. Farid AS. Dynamics of Changes in Literacy Culture in the Social Media Era: Comparative Study of the Millennial Generation and Generation Z. *KnE Social Sciences*. 2024;9(12):627–43. doi: 10.18502/kss.v9i12.15885.
2. Blocksidge K, Primeau H. Adapting and evolving: Generation Z's information beliefs. *The Journal of Academic Librarianship*. 2023;49(3):102686. doi: 10.1016/j.acalib.2023.102686.
3. Hammad H. Teaching the Digital Natives: Examining the Learning Needs and Preferences of Gen Z Learners in Higher Education. *Transcultural Journal of Humanities and Social Sciences*. 2025;6(2):214-42. doi: 10.21608/tjhss.2025.346098.1303.
4. Twenge JM, Campbell WK. Gen Z and Millennials: Contrasts in Reading Behavior and Media Consumption. *The New Academics*. 2024;15(3):210–28. doi: 10.3366/tna.2024.0027.
5. Bilonozhko N, Syzenko A. Effective Reading Strategies for Generation Z Using Authentic Texts. 2020. doi: 10.31235/osf.io/rxmw7.
6. Judijanto L, Lukmanul H, Wiwik SU, Aan A. The Impact of the BookTok Phenomenon on the Reading Habits of Generation Z. *The Eastasouth Journal of Social Science and Humanities*. 2025;2(02):152–60. doi: 10.58812/esssh.v2i02.473.
7. Parsakia K, Rostami M, Saadati N, Navabinejad S. Analyzing the causes and factors of the difference between the girls of the generation Z and the previous generations in Iran from the perspective of social psychology. *Psychology of Woman Journal*. 2023;4(1):1-13. doi: 10.61838/kman.pwj.4.1.1.
8. Parsakia K, Rostami M, Darbani SA, Saadati N, Navabinejad S. Explanation of the concept of generation disjunction in studying generation z. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies (JAYPS)*. 2023;4(2):136-42. doi: 10.61838/kman.jayps.4.2.15.
9. Ghanbari Baghestan A, Hosseinzadeh F, Gholami F. The Process of "Reduced" Identity Formation in Generation Z on Social Networks: A Case Study of Adolescent Girls in Mashhad. *Cultural and Communication Studies*. 2023;19(71):135-62.
10. Dinar A. Factors of Financial Literacy, Personal Behavior, and Family on Investment Awareness of Generation Z Workers. *Ecobisma (Jurnal Ekonomi Bisnis Dan Manajemen)*. 2024;11(2):95-109. doi: 10.36987/ecobi.v11i2.6053.
11. Widya J, Djunaidi A. The Effect of Language Style Selection in DETIK.COM Online News Headlines on Reading Interest of Gen Z. *Ijassh*. 2023;1(1):283-90. doi: 10.24912/ijassh.v1i1.25965.
12. Ziaee Ms, Nargesian J. Providing a Talent Retention Model among Generation Z Employees of Government Organizations. *Journal of Human Resource Management*. 2023;13(1):26-56. doi: 10.22034/jhrs.2023.391233.2055.
13. Hoai LT, Du PT. The Impact of Cultural Factors on Online Consumer Behavior of Gen Z in Vietnam: A Study in Hanoi, Vietnam. *Journal of Ecohumanism*. 2025;4(2). doi: 10.62754/joe.v4i2.6567.
14. Buzzetto-More NA, Hill AJ, Banks TT. Early Findings of a Study Exploring the Social Media, Political and Cultural Awareness, and Civic Activism of Gen Z Students in the Mid-Atlantic United States [Abstract]. 2021:011. doi: 10.28945/4762.